

KAPITOLA II. SOCIÁLNÍ OTÁZKA.

OTÁZKA DĚLNICKÁ – SOCIALISMUS.

Již z názvu vyplývá, že při tom, co se nazývá otázkou sociální, běží ovšem o nějaké důležitosti, dotýkající se lidské společnosti v celku. Leč slovem „společnost“ (Gesellschaft) vyrozumívá se tu pouze společnost kultury evropské, t. j. původu i vzdělání evropského, byť i částečně v mimoevropských bydlíštích trvala. Společnost tato tvoří soubor lidí nejen týmiž zásadními mravními názory a příbuznými historickými osudy spojených, nýbrž zejména též totožností základů řádu právního, na jehož podkladě spolu vytvořeny jsou určité hospodářské třídy (dle povolání, majetkových, důchodových poměrů).

Právní základy této společnosti jsou monogamické manželství jako základ života rodinného, dále pak rozsáhle uskutečněná soustava soukromopodnikatelská, individuální vlastnictví výrobních prostředků a zásadně uznaná svoboda smluv jako základ pro poměry majetkové i pro tvoření hospodářských tříd, vše to za uznané obecné právní (formální) rovnosti všech individuí, kteréžto rovnosti ku praktické platnosti dopomohla hlavně revoluce francouzská.

Objevili se při takových základních institucích společenských jisté nedostatky, buď že se všechny dobré účinky jejich pro překážky mimo ně ležící dostaviti nemohou, nebo že i právě z praktické platnosti jejich jisté škodlivé účinky vyplývají, vznikají jednotlivé sociální otázky.

Takovými nedostatky v nynější společnosti jeví se býti v oboru majetkovém některé nepříznivé účinky, vyplývající z poměrů individuálního vlastnictví kapitálového za platnosti svobody smluv a soutěže. Účinky ty jeví se v nesnadnostech uhájení spořádané, kulturní ideálů doby naší hoviící existenci v širokých třídách maloživnostníků a dělníků námezdných. Také zavedení svobodných řádů (volná dělitelnost pozemků) v rolnictví ukazuje namnoze nebezpečné účinky pro zachování samostatného stavu střed-

ních vlastníků zemědělských. Rodinný život utrpěl houfným užíváním dětí a žen v práci průmyslové.

Z toho již vysvítá, že ne pouze jediná, nýbrž že rozličné třídy jsou takto panujícími řády nepříznivě dotčeny, a že tedy v širším pojmu t. zv. sociální otázky jest zahrnuto vskutku více speciálních otázek sociálních.

Jednotlivé vrstvy společenské zaujímají naproti takovému úkazům a vývojovým tendencím svá stanoviska, tvoří si o nich své názory, ať již při tom vedeny jsou prospěchy svými vlastními nebo nezištným přesvědčením o potřebách celku. Takto vznikají především zvláštní sociální strany. Pokud strany takové činně u veřejnost vystupují, aby svým přáním a názorům v životě praktickou platnost zjednaly, k tomu cíli se organizují atd., stávají se z nich strany sociálně politické (socialpolitische Parteien). Pokud pak veřejná moc opatřeními zákonodárnými a správními k odklizení řečených otázek působí, nazýváme tuto její působnost sociální politikou.

Zde běží předem o jednu, a to nejdůležitější ze všech speciálních otázek sociálních, totiž o otázku dělnickou (Arbeiterfrage). O specifických sociálních otázkách zemědělských a maloživnostnických pojednáno bude v „Národohospodářské politice“.

Co do původu otázky dělnické sluší uvést následující: Hledíme-li k poměrům majetkovým za vlády nynějších řádů právních (na majetkových, zejména důchodových poměrech záviselých kulturně), shledáváme zejména tato fakta:

1. Soukromé vlastnictví stávků hmotných – na kterém spočívá možnost „těžebního kapitálu“, podstatného to znaku nynějších řádů – jest velmi nestejně rozděleno a tím spolu i prameny hospodářské převahy jedněch nad druhými a především těch, kdo vládou kapitálem, nad těmi, kteří jsou bez majetku.

Historický původ nestejně rozdělení těch sahá z části do vzdálené minulosti a přechod ze starých řádů do novověkého zřízení vlivem revoluce francouzské proveden byl bez újmy pro stav rozdělení majetkového, jaký za platnosti starých řádů se byl vyvinul. Neboť základem nových řádů učiněna byla pouze formální (právní) rovnost všech lidí, nikoli zároveň materiální (majetková). Přes to nebylo toto faktum ani nejdůležitějším pramenem nynějšího stupně nestejně rozdělení majetkových a důchodových, jako spíše ony pod-

něty, které silný průmyslový ruch těmito novými řády vzbuzený v době přetvořující se techniky výrobní dal silným individualitám („silným“ nejen věděním a talentem, nýbrž třeba i bezohledností atd.). V té době přechodu bylo možná pomocí osobních vlastností i při malém majetku hmotném zjednat si hospodářské posice, jež k majetku vedly.

Ačkoliv pak osobní přičinlivost a dovednost mají velkou dosud váhu jako příčina hospodářského zdaru jednotlivcova i ustavičného vyšínování se jednotlivců do tříd příznivěji postavených (sociální vze-
stup), přece význam jejich proti váze majetku kapitálového stává se podřízenějším, takže jen zvláště zdatní jednotlivci, když dostatečným kapitálem nadáni nejsou, za zvláštních poměrů v soutěži se vyšinouti a obstáti mohou proti takovým, kteří mají už kapitálu dostatek. Tím se stává, že v některých oborech výroby řídne absolutně nebo poměrně počet samostatných podniků za rostoucího objemu ostatních; vytlačení živnostníci malí rozmnožují pak třídu námezdnou.

2. V ruce podnikatelově stává se soukromé vlastnictví kapitálové pramenem hospodářské převahy proti dělníku, takže při uznané svobodě smlouvy pracovní může podnikatel této převahy zneužít k vykořisťování dělníka. K tomu druží se nejistota výdělků dělníkovu, způsobená občasnými převraty odbytu, krisemi atd., které samy souvisí zase s chvatem konkurrence, s rozvětvenou dělbu práce, s rozsáhlým užíváním úvěru, se změnami dopravní soustavy a j. m.

Z těchto příčin zostřuje se u lidí za mzdu pracujících vědomí třídní (Klassenbewusstsein), t. j. vědomí, že tvoří pro sebe zvláštní stav společenský čili společenskou třídu, jejíž prospěchy nejsou totožny s prospěchy ostatních majetných vrstev společenských, nýbrž odporují jim. Mluví se o čtvrtém stavu, t. j. dělnickém, který ocifuje se v protivě ke stavu „třetímu“, t. j. stavu podnikatelů a kapitalistů velkých i malých, což povšechněji se naznačuje též protivou „lidu“ (též „proletářstva“) a „buržoasie“. (Buržoasie neznamená však jen lidi bohaté, nýbrž všechny „střední“ stavy, výrobními prostředky vládnoucí.) Objevují se tudíž snahy, třeba v prostředcích dosti rozdílné, o odstranění těchto protiv, a to nejen v dělnictvu samém, nýbrž i v ostatní společnosti lidské, ať již všechny nebo některé ze stížností dělnických za odůvodněné uznává, nebo neuznávajíc

jich oprávněnosti, alespoň nebezpečí z rostoucích protív společenských se obává.

Souhrn všech sem spadajících stížností i opravných návrhů zahrnujeme podé jménem otázky dělnické. Jakkoli mnozí, a to i ze samé třídy dělnické, nevidí v otázce té nic jiného než otázku mzdy a zvýšených hmotných požitků dělnictva, bylo by přece bludné, na tomto pojmání věci přestat. Jdeť tu v pravdě o důležitost kulturní. Otázka dělnická vzniká z nespokojenosti s nynější distribucí důchodovou. Hledíme-li na distribuci z hledišť povšechného společenského prospěchu kulturního, musíme uznati, že jest takový její způsob žádoucí, aby každé vrstvě společenské zabezpečena byla možnost prospívati stejnoměrně s ostatní společností lidskou fyzicky, mravně a intelektuálně. To znamená jinými slovy: Podíl z celkového důchodu, jenž v podobě mzdy dělnictvu připadá, musí, má-li společenskému ideálu vyhovovati, býti takovým, aby členům této nejčtetnější vrstvy společenské byly zabezpečeny vedle dostatečné výživy panující míře životní přiměřené zejména též podmínky spořádaného života rodinného (zdravý a slušný byt, možnost spořádané domácnosti), aby mohli se účastniti pokroků kulturních, zvláště dobrým vychováním dětí, aby nebyli vyloučeni z ušlechtilých požitků duševních, aby ve stáří, v nemocech, po čas nezaviněné prázdně měli zabezpečenou výživu atd. To jsou vesměs důležitosti kulturní.

Mylné jest, poukazuje-li se prostě k tomu, že v dobách dřívějších hmotné poměry třídy pracovníké byly poměrně horší než nyní. Zde rozhodují měřítká naší doby, její kulturní ideály a její mínění o podmínkách slušné lidské existence, její průměrná míra životní, nikoliv historická přirovnání.

Objevují-li se tedy s hledišť kulturního požadavku naší doby v poměrech dělnictva nebo jistých částí jeho citelné nedostatky, tedy to nebývá ani bez spoluviny jednotlivců mezi dělníky samotnými, ale rovněž ne vesměs a vždy jejich vinou. Odstraniti překážky nezaviněné není arci v moci dělnictva. Společnosti lidské, která je neodstraní, hrozí však tím větší pohromy, čím více se šíří následkem trvání jejich neuspokojenost ve jmenované nejčtetnější vrstvě společenské a čím více vrstva tato hledá prostředků, jimiž by stížnostem svým vyhověla, neštítíc se po případě ani kroků násilných, kterými by i kulturní stav dosud dosažený mohl býti ohrožen.

Věda národohospodářská naproti těmto otázkám zaujala různá stanoviska. Extrémny stanovisek těch repreasentují t. zv. oekonomický liberalismus a socialismus.

Liberalismus je praktická nauka, vyvozená z individualismu jakožto theorie společenské. — Individualismem jakožto theorií společenskou rozumíme učení, které vznik útvarů společenských vysvětluje ze snah, potřeb a zisťných pudů jednotlivců, individuí. Stát sám mu vzniká smlouvou společenskou, všechny hospodářské útvary pouze z individuálních, osobními pohnutkami ovládaných akcí. Na těchto individuálních akcích zakládá se přirozený řád společenský. Jedině v tom se základně rozcházejí názory individualistické, že jedni zároveň i vlastnictví individuálně uznávali za přirozenoprávní útvar, kdežto jiní (Rousseau a stoupenci) spatřovali v individuálním vlastnictví útvar umělý, který právě se stal zdrojem všech společenských nerovností. Z tohoto rozchodu názorů základních vyvinuje se v 18. století ve Francii i dvojí směr nauky praktické. Ti, kteří individuálně vlastnictví za přirozenoprávní útvar pokládali, úkol státu spolu v ochraně jeho spatřující, tvoří liberální křídlo, jež v revoluci francouzské zvítězilo. Ekonomisté, kteří v názoru o vlastnictví s tímto směrem souhlasili, byli předchůdci Smithovi, fysiokraté. Druhý směr, jenž pokusil se již za revoluce francouzské zjednatí platnost požadavkům materiélné (majetkové) rovnosti jakožto teprvé vlastní a pravé rovnosti, repreasentován jest „kommunisty“ tehdejšími i pozdějšími jich nástupci, kteří v kolektivistickém požadavku svém dali vznik modernímu socialismu. Liberalismus hájil zásadně platnost soukromého vlastnictví, svobody smluv a soutěž co možná neomezenou, nechťje dopustiti, že by příčina neshod ve skutečnosti se objevujících v povaze těchto institucí samých spočívala. Přívrženci učení toho opírali se všeliké intervenci státu také v oboru sociálním a uznávali za jediný lék mravní zdokonalení společnosti lidské a intelligentní svépomoc hospodářskou. Zejména kladli váhu na rozumné obmezení nabídky práce se strany dělnictva (žádné proletářské rozmnožování se), tvrdíce, že čím ono zvolnějším poměrem se bude rozmnožovati nežli kapitál, bude i mzda nutně stoupati. Kromě toho připouštěli, ač z počátku jen omezeně, jako prostředek účinné svépomoci organisací pomoci spolčování. Důsledných přívrženců stanoviska toho je dnes vůbec již poskrovnu. Dopouštějí se většinou aspoň jistá omezení svobody

smluv (na př. hledíc ku práci žen a dětí, opatřením zdravotním atd.) a některé jiné způsoby intervence státu.

Protivou liberalismu hospodářského jest pak socialismus kolektivistický (vlastní, pravý socialismus). Názvem „socialismus“ bývají arci zhusta zahrnována rozmanitá učení v samých základech více méně od sebe se odchylojící, takže užívání toho slova je velmi neurčité a mnohomyslné. Naznačujeme-li jím však nikoliv již každou odchylku od soustavy liberální, nýbrž její plnou společenskoprávní protivu, pak zahrnují se tím učení a snahy, jimž jest buď nutným výsledkem dějinného vývoje nebo aspoň žádoucím cílem nahrazení nynější převládající soukromopodnikatelské organisace výrobní a distribuční organisací kolektivistickou, ve které buď všechny nebo jisté hlavní kategorie kapitálu, spolu i jmění užité s pozemky souvislé (obydlí) jsou ve vlastnictví pospolitém jistých společenských celků (státu a pod.) a jednotné řízení výroby i distribuce v rukou společné autority. Jinými slovy: forma pospolitého hospodářství donucujícího (Zwangsgemeinwirtschaft), ve kterém není kapitálu těžebného, není podnikatelství, není smluv důchodových a kruh seburčení hospodářství individuálních obmezuje se na hospodářství spotřební. Nejkrasnějšímu křídlu tohoto směru, tedy všem žádajícím naprosté a obecné zrušení individuálního vlastnictví, dáván sice rád název komunistů, leč i toto rozlišení je dosti neurčité, různě užívané, ano Dietzel se přimlouvá, aby zachován byl název ten pro ony odpůrce vlastnictví individuálního, jejichž východiště je individualistické a kteří si právě název ten nejprve osobili.

Nauky, které se opíraly vlastnictví individuálnímu, nejsou nového původu. Tak z důvodů politicko-filosofických činil již Plátó, který pro dvě vyvýšené třídy svého státu, filosofy vedoucí a vojny, požadoval společenství majetku i žen, aby všechny zlé pudy osobní v nich potlačil. Z náboženských příčin bylo obětování majetku ideálem prvním křesťanům; konkrétní podoby nabyly snahy tyto v řádech mnišských, jež vylučovaly individuální vlastnictví u svých členů. I později objevily se theoretické a praktické snahy „komunistické“; praktické na př. v odbojích selských na počátku nového věku. I probouzející se státní věda v 16. stol. má svého komunistu, jenž Platonovy a křesťanské idee chtěl spojití. Jest to Tomáš Morus (spis „Utopia“).

Kolébku novověkého socialismu je Francie. Zde již Rousseau ve spise „O původě nerovností mezi lidmi“ (1754) prohlašoval zavedení soukromého vlastnictví za vlastní příčinu všech nerovností. Po něm Morelly, abbé Mably a Brissot de Varville šířili proti fysiokratům idee podobné; v revoluci francouzské pokoušel se Baboeuf o zavedení plné majetkové rovnosti v té míře a podobě, že by byla výroba dle jednotného plánu řízena a konsumpční nároky všech občanů stejné.

V Anglii pak na sklonku 18. stol. a začátkem 19. stol. vystupují spisovatelé, kteří obracejí svou pozornost hlavně k úvaze, že platné právní řády nezaručují dělníku plný výnos jeho práce, což platí zvláště o Williamu Thompsonovi (1824), vrstevník jeho Robert Owen v duchu ryze humanitním snažil se působiti praktickými příklady organisace ku povznesení dělníků směřujícími v komunistických společenstvech výrobních a ve zvláštních koloniích. Zde úspěchu neměl, ale stal se vlastním otcem velikého svěpomocného (kooperativního) hnutí v dělnictvu anglickém.

Okolnost, že vychází moderní socialismus z Francie, není věcí pouze nahodilou. Souvisí vznik jeho s ideou rovnosti, která náležela k heslům revoluce francouzské a vedla pochopitelně od požadavku rovnosti právní ku požadavku rovnosti majetkové, kterému se ovšem v prvé ústavě republikánské uskutečnění nedostalo, takže tu vlastně k vítězství přišel jen t. zv. třetí stav, který hnutí komunistické násilně potlačil. Avšak nesrovnalost, jaká mezi ideou rovnosti a skutečnými poměry majetkovými se objevila, stávala se zvláště účinkem vývoje novověkého průmyslu citelnou a v tom byla příčina, že neustávaly podněty k rozmanitým novým osnovám socialistickým. Někdejší právní řády dělily společnost lidskou na určité stavy, ze kterých každému vytčena byla zvláštní právní i spolu hospodářská sféra; následkem vítězství zásady o právní rovnosti všech lidí odstraněny sice právní rozdíly v podmínkách nabývání práv politických i soukromých, ale individuální vlastnictví kapitálů za uznané svobody smluv (a z části i soutěže) pocíťováno a prohlašováno pak tím určitěji a důrazněji za překážku vadící uskutečnění žádoucnější míry rovnosti majetkové, tedy rovnosti též hmotné a contr. pouhé rovnosti formální (právní).

Jelikož tyto poměry trvají, trvá tedy také dále boj proti nim. Tím totiž liší se moderní socialismus od socialistických učeních věků

bývalých, že stal se zjevem ve společnosti 19. stol. konstantním. Spisy starších socialistů francouzských, kteří hned za revoluční doby a následujících desíletí vystoupili, vyznačují se sice napořád velikou vřelostí citů pro třídu pracovní a vůbec šlechetnými intencemi, ale bez jasného kritického proniknutí problému, a pokud pozitivní návrhy opravné podávají, mívají tyto ráz dosti fantastický. Touto společnou vlastností vyznamenávají se spisy Cabet a Fourriera (se žákem Considerantem), rovněž i Švýcara Weitlinga (detailed viz v klassickém díle Lorenze Steina: „Sozialismus u. Kommunismus des heutigen Frankreich“, nebo u Hildebranda: „National-oekonomie der Gegenwart und Zukunft“). Ani Saint Simon (psal v době 1821–1825) nečiní tu podstatné výjimky, ač měl závažný vliv na prvotní sociologické práce Comteovy, tedy v oboru theorie společenské. Poukazoval s velikým účinkem k důležitosti třídy pracovní a ku společenskému postavení jejímu, důležitosti té naprosto nepřiměřenému, ale k jasným praktickým požadavkům nedospěl. Žák jeho Bazard, chtěje, aby vlastnictví nebylo privilegiem rodu, nýbrž následkem zásluhy, určitěji zasazoval se o nahrazení práva dědického rodinného dědickým právem zásluhovým. Vědecký boj velmi účinný proti konkurenci slabé ničící vedl Simond de Sismondi, jenž všude horlivě se ujímá interessů třídy dělnické, aniž by se přimlouval za převrat společenský, zejména za zrušení individuálního vlastnictví. (V intenci jemu příbuzný je i český šlechtic hrabě Jiří Buquoy.) S praktické stránky ujal se otázky zhoubné soutěže velikých podniků teprve Louis Blanc, jenž navrhoval, aby konkurence velkokapitalistických jednotlivců zmařena byla konkurencí ještě silnějších, t. j. velikých produktivních společností za podpory státu utvořených, jejichž organizaci podrobnou Blanc naznačil. Největší pak dialektickou ostrostí ve vyhledávání odporů v nynější organizaci hospodářské a v theorii individualistické vynikl mezi Francouzi Proudhon, kterýž však není socialistou, nýbrž anarchistou (o jeho pozitivních ideách viz Puttlitz: „Proudhons Leben und positive Ideen“ a Diehl).

Výše vědecké úrovně dostoupil pak socialismus u Němců, a to především tím, že vypěstován v nauku theoretickou. Nejdůležitějšími zástupci vědeckého socialismu německého jsou: Rodbertus-Jagetzow, Lassalle, Marx a Engels. Z nich Karel Rodbertus-Jagetzow nesúčastnil se nikdy praktických agitací, názory své též nikdy

v soustavný celek neuspořádal (pokus o to ve spise Kosakově a v díle Dietzelově), nýbrž v rozličných spisech a člancích uložil; z nich nejdůležitější jsou: „Soziale Briefe (an Kirchmann)“ a „Zur Erklärung und Abhilfe der heutigen Kreditnot des Grundbesitzes“. Působil zejména mnoho na Lassalla.

Karel Marx jako politický vypověděnec strávil mužský věk v cizině (Londýně), stal se náčelníkem tak zv. Internacionály („International working-men-association“), která měla tendenci sloučiti proletáře všech zemí ve velkou jednotu, jež by zásadám sociální demokracie platnosti zjedнала, po případě i politickou revolucí. Literární jeho dílo nejdůležitější má název „Das Kapital“ (tři díly 1867—1885). Zemřel r. 1883 (nar. 1818).

Nejbližší jeho soudruh a spolupracovník Bedřich Engels, jenž již roku 1884 vydal příkré vylíčení poměrů dělnictva anglického, upravil mimo jiné dokončení Marxova „Kapitálu“ pro tisk. — Ferdinand Lassalle stal se původcem německé sociálně demokratické strany; na rozdíl od Marxovy kosmopolitické agitace obmezil se Lassalle jen na Německo, a praktické snahy jeho, mezi nimiž i Blancova idea společenstev státem upravovaných měla vynikající úlohu, zůstaly též v mezích národních. Hlavní jeho agitační činnost padá do prvních let šedesátých. (Theorie der erworbenen Rechte, Die indirekte Steuer und Lage der arbeitenden Klassen a j.)

Poznámka: Slovem „sociální demokracie“ rozumí se vůbec ty strany sociálně politické, jež pomocí všeobecného rovného práva hlasovacího chtějí vládu ve státě na strany dělnické strhnouti a tou cestou program socialistický uskutečniti. První dělnickou stranou sociálně demokratickou byla v letech třicátých 19. století strana t. zv. chartistů v Anglii. (Požadavek stejného všeobecného práva volebního, 10hodinný normální den pracovní atd.) Toto hnutí bylo však potom zásluhou tak zvané křesťansko-sociální strany anglické upokojeno. Nové hnutí sociálně demokratické způsobil pak o 30 let později v Německu Lassalle. Po jeho smrti (31. srpna 1864) zvítězily v německé sociální demokracii idee marxovské.

Charakter vědeckého socialismu německého a kritika jeho učení.

Nárok na přívlastek „vědecký“ činí si tento německý socialismus proto, že má své sociálněfilosofické východiště

a svou samostatnou, pomocí vědeckých způsobů badání
sposobovanou hospodářskou teorií. Ku správnějšímu poznání
a ocenění jeho dlužno rozeznávat tři stránky, totiž:

1. Jeho kritiku nynější liberální soustavy hospodářské a příslušné teorie národohospodářské;
2. jeho pozitivní učení vlastní, theoretické i praktické;
3. praktickou agitaci.

Ad 1. Tu má literatura socialistická vřbec veliké zásluhy; objasnila mnohé nedostatky nynější organizace hospodářské, zvláště pokud se týče účinků soutěže, poměrů dělnictva (zvláště z poměrů anglických kořistěno — Engels, Marx), nedostatečnosti vlastní pomoci a zásady „laissez faire“ pro sociální reformu, též pokud se týče významu konjunktury a krise.

Ad 2. Co do vlastních svých nauk pozitivních prohlašují se nejčelnější zástupci vědeckého socialismu (Marx, Rodbertus) rádi a zjevně za pouhé pokračovatele a doplňovatele, ba teprv za vlastní důsledné prováděče nauk národohospodářského učení, Smithem a Ricardem založeného. Skutečně pak mnohé povšečnosti ve spisích starších oněch autorit daly podobnému jich využitkování dosti podnětu, tak na př. pokud se týče učení, že práce na výrobu obětovaná jest pramenem i mírou hodnoty, pak t. zv. železného zákona o mzdě atd.

To však nevyčerpává jich literárněhistorické postavení. V příčině tohoto vytknutí jest především následující rozdíl od starších socialistů. Tito osnují své učení více méně jako nauku praktickou, to jest vycházejíce z kritiky daných poměrů, formulují, jak by se platná zřízení měla změnit, a pak v této příčině pouští se do zevrubně vypracovaných návrhů. Rodbertus však i Marx rozvinují zvláštní theoretické nauky, podle kterých přechod z nynějších řádů k budoucím řádům jest dějinnou nutností, t. j. průběh dějinný ke konci tomu mocí vývojového zákona nevyhnutelně vede. Právě proto, že kolektivistický útvar konečný jest jim nutností vývojovou, netrudí se oni dopodrobna propracovanými programy pro budoucí upravení společnosti podobně, jako je formulovali četní starší socialisté francouzští; namnoze jen z poznámek porůznu vyslovených dají se názory jejich o hlavních rysech zřízení budoucího poznati.

Charakteristickým jest nad to u Marxe užívání dialektické me-

thody Hegelovy, kterou ukazuje, jak jistý hospodářský stav sám sebou v opak svůj převrátí se musí, tak na příklad individuálné vlastnictví neustálým ničením slabších sil silnějšími a koncentrací kapitálu v menším počtu rukou konečně ve vlastnictví jediné, kolektivní. Adolf Held (ve spisu „Sozialismus, Sozialdemokratie und Sozialpolitik“) dobře ukázal, kterak použitím téže metody nutně opět i každé učení jejich resp. každý budoucí stav, který by jemu hověl, se rozvrátí.

Ad 3. Zdrojem všech velikých hesel praktické agitace byl zejména t. zv. „Kommunistický manifest“, Marxem a Engelsem již r. 1847 složený, v němž nachází se již zárodek všech, později obšírněji vyvinutých nauk Marxových. Co do stránky programové již tam podán vzor obvyklého pak rozlišování programu na část zásadní, vyjadřující zároveň konečný cíl – kolektivisování společnosti – a na část, obsahující požadavky pro dobu přechodní bližší a pak vzdálenější.

Čelné theoretické nauky t. ř. vědeckého socialismu novověkého.

1. Sociologické (sociálněfilosofické) východiště jeho tvoří zvláštní podoba t. zv. materialistické filosofie dějinné. Materialistickým poněmž dějinného vývoje lidstva či materialistickou filosofii dějin rozumí se každé učení, které pojímá průběh dějin lidstva jako přesně zákonitý vývojový průběh, v nějž nezasahuje ani žádný činitel nadpřirozený, aniž mohou běh jeho libovolně měnit nějaká usnesení jakékoli zákonodárné vůle a moci lidské. U Rodberta platí již výše uvedené učení o střídání forem individualistických a „kommunistických“, kteréžto posléz řečené jsou pravidelné tvary společenského žití, ony pouze formy přechodné. U Marxe a Engelse však potkáváme se se zvláštní konstrukcí materialistické filosofie dějinné, kterážto na rozdíl od jiných může býti označena jako specificky hospodářská. Vysvětlují totiž všeliké společenské útvary pouze ze skutečností hospodářských, především pak z upravení poměrů výrobních. Tento názor vyložen jest již v „Kommunistickém manifestu“ a pak zevrubněji v hlavních dílech Marxových a Engelsových. Zbudována je tu na řečeném podkladě úplná theorie vývojová, evoluční, ukazující, kterak vznikem soukromého vlastnictví na místě původních tvarů vlastnictví pospolitého polo-

ženy byly základy k rozdělení společnosti ve třídy vykořisťující a vykořisťované a která od těch základů počínajíc všechny dějinné změny až na nynější rozklad společenský jsou v nutné příčinné (kausální) spojitosti. Dokud panuje výroba v malém, připadá ještě zcela přirozeně produkt výroby vyrabiteli, neboť jest právě výsledkem jeho práce. Ale když se vyvinuje dokonaleji dělba práce s výrobními prostředky zdokonalenými a s pronikáním hospodářství peněžního, stává se možnou výroba ve větším objemu pro trh pomocí četných sil pracovních. Výrobní process nabývá v tom směru sice stále více podoby společenské, t. j. každý výrobek jest výsledek práce přerozmanitých, zpravidla i místně vzdálených osob a nikdo není živ jen z vlastních výrobků, nýbrž ukojení potřeb každého člověka je podmíněno produkcemi více méně četných lidí. Ale produkt toho společenského processu připadá jen vlastníku výrobních prostředků. Nastává tedy výroba kapitalistická, jež za panující soutěže stále více poilačuje samostatné malé existence hospodářské, zkracuje dělníky o jejich podíl na produktu, vede k nadvýrobě a k anarchii výrobní, a protože při tom platební síla širokých vrstev společnosti menší měrou se vzdmáhá nežli vzrůst výroby, povstávají t. zv. krise hospodářské. To povede konečně k nejvyššímu zosřtení protiv společenských, k nepatrnému počtu obrovských kapitalistických podniků, takže na konec třídně uvědomělé dělnictvo, strhnouc moc ve státě na sebe, dovrší soustředění pásmem dějů stále pokračující a zároveň docílí jednotu společenské výroby, jejíž produkt také celé společnosti připadne, a rozdělí třídy přestanou.

Tento názor dějinný jest předem jednostranný ve svém základě, neboť nejsou skutečnosti hospodářské jediným činitelem společenských útvarů, nýbrž i skutečnosti jiné, jako zejména duchovní (intelektuální, mravní). Pojímá-li se pak dokonce celý process dějinný jako řetěz vývojových nutností, pak nemůže ten vývoj ve útvech společenského kolektivismu, kterými řada vývojová v učení socialistickém končí, navždy utkvěti, budou spíše tyto samy chovati zárodky nových přetvoření. K této důslednosti ukázal na příklad Schäffle ve svém spisku „Quintessenz des Sozialismus“, v němž dokazuje, která povaha zřízení kolektivistického chovala by v sobě nutné zárodky rozkladu a nových základních změn.

Marx očekával, že konec výše řečený nastane brzo, že proletá-

risování maloživnostníků a malorolníků v pokročilých státech evropských rychle se dovrší a že tedy bude také možno uzralé takto situace sociální revolucí k převratu kolektivistickému užítí. Zatím ukázala statistika, že samo mizení samostatných maloživnostníků z části vůbec nepokračuje, z části jen velmi pozvolna a o rolnictví platí v nejvyvinutějších státech pevniny spíše opak.

2. Socialistická theorie o hodnotě. V ní spočívá těžiště všeho theoretického pojmání výrobních i distribučních processů hospodářských a základ všeho vysvětlení právě naznačeného dějinného processu. Práce nepovažuje se toliko za pramen vzniku hodnoty spotřební, nýbrž zároveň množství práce na výrobu statku každého věnované neb nutné za přiměřenou míru jeho hodnoty směnné. Pravíť na př. Marx, že velikost hodnoty každého statku určuje se (měří se) dobou pracovní, která obecně nutna jest k vyrobění jeho. Každý statek, pokud máme jeho hodnotu na zřeteli, jest jenom jakási ssedlina práce určitého množství určité doby pracovní (es ist nur das Quantum gesellschaftlich notwendiger Arbeitszeit oder die zur Herstellung eines Gebrauchswertes gesellschaftlich notwendige Arbeitszeit, welche eine Wertgrösse bestimmt). Slovem „doba pracovní společensky nutná“ rozumí se doba pracovní nutná podle panujícího stavu techniky. V tom poměru dle Marxu (Kapital I.) všechny statky vskutku se vyměňují.

I tento základní theorém Marxův zakládá se na jistých, ač nepřesně formulovaných větách z Adama Smitha a Ricarda. Že není práce zdrojem hodnoty, nýbrž pouze zdrojem užitečnosti statků, bylo již výše v učení o hodnotě ukázáno. Ani sebe dokonaleji provedené kolektivistické zřízení společnosti nevyplenilo by v lidech psychické ty pochody, úvahy a úsudky, které bezděky vzbuzuje vědomí o větší nebo menší vzácnosti určitých statků v poměru k našim potřebám a stupni jejich důtklivosti. Právě však proto ani učení o práci jako míře hodnoty směnné nelze udržeti, neboť řečení psychologičtí činitelé právě v oceňování statků při směně zjednávají si platnost. Prakticky by se ostatně všeliká vzájemná oceňování různých druhů práce v příslušné výrobky vělených zakládala na ryze diskrecionárních subjektivních úsudcích odhadujících autority (umělecký výrobek — bochník chleba); scházíť tu naprosto všeliké měřítko objektivné, leč by stejná doba pracovní vynikajícího umělce nebo vynálezavého konstruktéra a p.

měla vyvážena býti prací obyčejného nádeníka. Proto tedy ani z vnitřních (psychologických) ani ze zevních (t. j. technických) příčin základní pilíř socialistického učení theoretického — jeho theorie hodnoty — nedá se udržeti.

3. Nauka o kapitalistickém přivlastňování hodnotných přebytků neboli nadhodnot. Tato oprá se o theorii hodnotnou. Všude ve směnách panuje pravidlo, že se vyměňují navzájem statky dle množství práce v nich vtělené. Jinak se to však dle tohoto učení má v řádech nynějších s prací námezdní. Správně by se také její hodnota měřila jen dobou pracovní k jejímu vzniku potřebnou, t. j. dobou pracovní těch statků, jež k úživě dělníka a jeho dorostu (k zachování nabídky pracovní) je nutna. Avšak držení kapitálu uzpůsobuje dle Marxe podnikatele, aby přinutil dělníka k výkonu většímu, nežli tato výživa vyžaduje, a tuto přebytkovou část výkonu (přebytkovou hodnotu, nadhodnotu, Mehrwert) si podnikatel přivlastňuje. Na tom zakládá se dle Marxe vůbec všeliký důchod z kapitálu a podnikatelský zisk. Tyto nadhodnoty jsou zdrojem pokračující kapitalisace. V příbuzných kolejkách pohybuje se učení Rodbertovo, pravící, že postupem doby produktivnost práce roste, ale že dělníkům se na společném produktu práce jejich podíl poměrně stále zmenšuje. Z toho právě vysvětliti se snaží Rodbertus nutnou pravidelnost, s jakou dostavovati se musí t. zv. národohospodářské krise, což i Marx učil. Neboť při rostoucí produktivnosti nabídka výrobků stále roste, ale následkem právě vylíčeného vykořisťovacího processu nemůže dodržovati spotřební schopnost (účinná poptávka) nejširších vrstev stejný krok s rostoucím rozmnožováním výrobků; vyplývají z toho periodické nadprodukce, tedy krise.

Tento argument zdál se míti mnoho váhy, poněvadž skutečně v našem věku krise s jistou pravidelností až do r. 1873 se opakovaly. Zatím však od té doby pravidelnost ve sledu krisí ustala, a to kromě zdokonalení pomůcek usnadňujících přehled odbytových možností zejména též proto, že ryze kapitalistickým útvarům kartelovým daří se udržování lepší rovnováhy mezi výrobou a možnostmi odbytovými.

4. Tak zv. železný zákon mzdový. Jen jako podřízenější formule vysvětlující spolu přivlastňování nadhodnot měl v theoretickém učení socialistickém přechodně veliký agitační vý-

znam t. zv. železný zákon mzdový, jak nazval Lassalle aplikaci nákladového zákona cenového na mzdu, kterou formuloval zcela dle Ricarda tak, že za vlády kapitalistických řádů v každém národě mzda práce obyčejné průměrem se omezuje na to, čeho dle panujících obyčejů potřebí jest k úživě a rozplemeňování („die Beschränkung des durchschnittlichen Arbeitslohnes auf die in einem Volke gewohnheitsmäßig zur Fristung der Existenz und Fortpflanzung notwendige Lebensnotdurft“).

Závisí-li výše průměrné mzdy za práci obyčejnou (tedy prostou nádenickou) na tom, co k úživě a k rozplemeňování dle konsumpčních obyčejů v třídě té panujících jest nutno, pak důsledně se připouští možnost, aby třída tato povznesla svou míru života, t. j. osvojila si obyčej ukojovati potřeby bytu, oděvu, stravy, vychování dětí atd. dokonaleji než dosud, a tak míru mzdy své zvýšila, což arciž lze prakticky mysliti jen tak, aby užila příznivých situací, kde na př. následkem zvýšené poptávky po práci bývá mzda vyšší, po případě pak pomocí koalicí (srovn. níže) byla zvýšena, spíše k tomu, aby zdokonalila své potřeby, nežli ku rozplemeňování. Tím by bylo připuštěno, že i za panujících řádů společenských dělník může postavení své zlepšiti.

Jakmile tato, se stanovíště socialismu slabá stránka železného zákona mzdového byla poznána, byl z theoretických úvodů v programech sociální demokracie vypuštěn. V erfurtském již není po něm stopy (r. 1891); v eisenachském r. 1869 ještě byl okázale hlášan.

5. Poměr podílu nadhodnotového k ziskovému. Marx pátraje po původě nadhodnotového k úsudku, že zdrojem jejich není ta část kapitálu, která je vtělena v prostředky výrobní (stroje, nástroje, suroviny a látky pomocné), jež dle něho tvoří dohromady konstantní kapitál, nýbrž jen ta část kapitálu, která se za práci platí čili v práci (ve výkony pracovní) se obrací a již on zve kapitálem proměnlivým („variables Kapital“). Poměr přivlastněné nadhodnoty k upotřebenému kapitálu proměnlivému, tedy vykořisťovací zisk pomocí této části kapitálu docílený a v procentech jeho vyjádřený, tvoří „podíl nadhodnotový“ (Mehrwertsrate). Může-li tedy dělník vyrobiti svou plnou výživu denní prací šestihodinovou, avšak je nucen 12 hodin denně pracovati, jest podíl nadhodnotový 100%. Kapitalisté však nevyjadřují svůj zisk toliko poměrem ku proměnlivému kapitálu, nýbrž poměrem k celému ve svém

podniku upořebenému kapitálu a tento poměr procentuálně vyjádřený nazývá Marx podílem ziskovým (Profitrate). Zkušenost ukazuje, že tento podíl ziskový v různých oborech výroby a podnikání tíhne ke stejné výši. Nestejnosti jeho vyvolávají stěhování kapitálu do odvětví, kde je vyšší, a odvrácení kapitálu od těch, kde je nižší. — Kdyby byl poměr „konstantního“ a „proměnlivého“ kapitálu ve všech odvětvích výrobních stejný (předpokládajíc, že podíl nadhodnotový jest ve všech stejný), nemohla by tato stejnost podílu ziskového, kterou Marx jako nepopíratelnou skutečnost v odpor nebéře, žádnou pochybnost vzbuzovati. Avšak poměr „konstantního“ a „proměnlivého“ kapitálu je v různých odvětvích výroby zcela různý, v jednom je na př. 100 : 100, v jiném 100 : 200, v jiném 100 : 50, což také Marx výslovně uznává. Z toho však vyplývá, že při stejném podílu nadhodnotovém musil by též podíl ziskový býti naprosto rozdílný, kdyby platilo pravidlo, že se všechny statky prodávají dle své hodnoty (v Marxově smyslu, t. j. dle množství práce společensky nutného, v nich obsaženého), což je vrchní thesís Marxova učení o hodnotě. Aby tento těžký odpor odklidil, připustil Marx (v III. dílu „Kapitálu“), že sice v poměrech jednoduchých, kde výrobní prostředky patří pracovníku samému (a kde výroba jest ještě malou měrou kapitálová), všechny výrobky směřují se dle míry práce v nich obsažené, ale že v hospodářství peněžním, kapitalisticky organisovaném, soutěž nutí podnikatele prodávati za „výrobní ceny“, tak, aby „podíly ziskové“ různých odvětví se vyrovnaly. Ale tím naprosto padá původní thesís Marxova, že se všechny výrobky jednotlivé směřují dle míry práce společensky nutné, na ně obětované. Aby tedy thesís posléz řečenou aspoň v nějaké formě v soulad přivedl se svou naukou o stejnosti „ziskového podílu“, vykládá Marx (v III. dílu), že se nátlakem soutěže v jedné části odvětví výrobních prodávají výrobky pod svou skutečnou hodnotou (dobou pracovní vyjádřenou), v druhé části, tedy v jiných odvětvích, nad svou hodnotou (v témže smyslu) a rozdíl ty že se vyrovnávají tak, že se v celku ve všeobecném průměru přece výrobky za „svou“ hodnotu prodávají. Tím ale přece zůstává Marxova theorie hodnoty zvrácena.

Nezdar předpovědí Marxových v příčině rychlého proletarisování drobného podnikatelstva, v příčině pravidelnosti krisí atd.

nebyl tak velikou ranou pro jeho nauku jako právě tento neodkliditelný odpor, o jehož kritické odhalení má největší zásluhu Boehm-Bawerk.

6. Nahrazení individuálního vlastnictví kapitálového pospolitým. Dle theoretické nauky vědeckého socialismu vede neúprosný zákon vývojový k odstranění individuálního vlastnictví na prostředcích výrobních, ježto ono konečně v několika málo rukou se soustředí, a neudržitelnost toho stavu povede elementárně ke převodu jich do vlastnictví „společenského“. Co zde theoretickému socialismu je nevyhnutelným koncem vývojovým, jest všemu socialismu ostatnímu (pokud podobný theoretický podklad nemá) praktickým cílem. On tedy vůbec bojuje proti individuálnímu vlastnictví kapitálu a zároveň proti soukromopodnikatelské formě nynější produkce, o toto individuální vlastnictví se opírající, a hájí naproti tomu více méně rozsáhle a rozhodně vlastnictví kolektivní na výrobních prostředcích.

Jak již výše vyloženo, má dle učení socialistického všechno existující soukromé vlastnictví kapitálové původ v tom, že nynější vlastníci respektive předchůdci jejich si přisvojili násilně nebo v mezích platných kapitalistických řádů „legálním“ přivlastňováním nadhodnot výsledek cizí práce. Odstranili tedy má se tato nerovnost odstraněním její příčiny, t. j. nahrazením soukromého vlastnictví kapitálového kolektivním (prakticky: státním), při kterém by pak každému pracujícímu buď dle míry namáhání a zásluh jeho výsledek práce jeho připadl, nebo by byly vůbec produkty společné výroby každému jednotlivci dle míry rozumných potřeb jeho přidělovány (toto dle Marxe až v pozdějším stadiu, když by zásady rovnosti lépe se vžily). U vlastnictví pozemkového má socialistická kritika úlohu aspoň potud snažiti, že může k tomu poukázati, kterak pozemky kvantitativně jsou omezeny, takže většina členů ve společnosti lidské z vlastnictví jejich trvale zůstává vyloučena, kdežto zároveň (ovšem jen v mezích platnosti Ricardovy nauky rentové) sloupařící renta pozemková, připadající během času beze vší zásluhy vlastníkům půdy na úkor ostatní společnosti, zvyšuje existující nerovnosti majetkové. Tak i nověji Henry George kladl velikou váhu na tento posléz dotčený moment i sosoval na tom požadavek, aby stát velikou rentu pozemkovou (ve smyslu ricardovském) si přisvojil.

Kromě toho pak dovolává se socialistická nauka svědectví historického, že prvotní formou vlastnictví pozemkového bylo u všech národů kolektivní vlastnictví, jehož památky všude v tak zvaných občinách se zachovaly. I vykládá se rádo, že vzniklo soukromé vlastnictví pozemkové jenom násilím a loupeží mocných jednotlivců nebo vítězných cizích kmenů atd. Kolektivistické vlastnictví požaduje se pak jako obnovení dávné historické formy. Tato kritika vlastnictví i požadavek posléz dotčený jsou příliš jednostranné. Pro ocenění formy vlastnictví není jedině rozhodno stanoviště distribuce, t. j. otázka, která výtěžky výrobní mezi účastníky rozděliti, nýbrž závažno jest i stanoviště produkce, totiž otázka, jaké se dají docíliti výtěžky při tom způsobu organizace, o který socialismus usiluje, tedy kolik bude možno rozděliti. Zkrátka socialismus má při tom na zřeteli více jmenovatele než číťatele. Zabezpečuje-li nám organizace výroby na základě soukromopodnikatelském větší čistý výtěžek produkce ve smyslu národohospodářském nežli organizace výroby na základě kolektivním, tedy bude třeba ohlédnouti se, nelze-li jinak docíliti lepšího rozdělení, aniž by se musila zrušiti a jinou nahraditi ta soustava výroby, která větší obnos výroby a tedy průměrně větší důchody zaručuje, pokud by ta nová mohla jen menší výsledky výroby zabezpečiti a tedy právě poskytnouti jen menší průměrné ukojení potřeb, t. j. větší rovnost při obecném nedostatku všech.

Při posuzování kolektivistického požadavku dlužno rozeznávati mezi pozemkovými a ostatními kapitály:

1. Hledí-li se tu především ke kapitálům, vyjmouc pozemky, nelze sice popírati, že jsou s vlastnictvím jejich spojena nebezpečí vykořisťování, časté pouze konjunkturální zisky atd. Ani nelze popírati, že by možno bylo jinou cestou kapitál tvořiti než právní formou kapitalisace soukromé, jak dosud jest obvyklo. Nedá se však, dokud by se radikálně nezměnila povaha lidská, mysliti, že by se to dalo způsobem tak vydatným, jako za řádů nyní platných, kde jest jednotlivcům osobní ziskovostí vedeným možnost uhořpodařené statky zachovati pro sebe (své děti atd.) tak silným motivem pro tvoření kapitálu, že rozmnožuje se touto cestou kapitál národní měrou, jakou by se to nedělo, kdyby soukromé vlastnictví kapitálu v platnosti nebylo. I snaha po opravách ve výrobě pozbyla by dle podobnosti k pravdě podnětů, v nynější

organizaci proto tak mocných, poněvadž osobní prospěch jest opravnému snažení nejbezpečnější pružinou. Namítá se arcí též, že při nynější organizaci hospodářské, založené na dělbě práce a více méně volné soutěži, děje se produkce beze všeho plánu, pročť právě vznik krisí v ní jest snadný, což by nebylo při výrobě na základě pospolitohospodářském, dle jednotného plánu obecnou auktoritou řízené. Avšak má-li vůbec v ukojování potřeb platiti potřebná míra individuální volnosti, nemá-li zkrátka dojíti na to, aby se jednoduše každému šablonovitě vyměřovalo, co a jak ukójiti může, jako v nějakém špitále nebo zaopařovacímu ústavu, pak by podobný plán produkce obecnohospodářské, společenskými orgány řízené, vyžadoval takové míry intelligence (na př. pro správné vypočtení, kolik každého druhu statků bude potřebí) a při tom takového stupně mravní povznesenosti, jakého v nynější společnosti není a jaký pro dohlednou budoucnost vůbec se nám musí zdáti nedosažitelným. A samo rozdělení výtěžku dle zásluhy předpokládalo by nemensší míru intelligence a spravedlnosti na straně podělujících a nejmocnější ethické sebedisciplíny na straně podělovaných, že jen vysoký stupeň a přemocný rozvoj altruistických pohnutek mezi lidmi mohl by zameziti při tom ustavičné a příkré srážky. Se skutečnou svobodou ve volbě zaměstnání by podobné zřízení neobstálo naprosto. A při tom by neodvratné zmenšování výnosů produkce mělo za následek menší podíly jednotlivců při distribuci tak, že by se průměrný podíl jednotlivcův na požitcích životních zmenšil; nynější lépe postavené vrstvy byly by ovšem stlačeny ve svém oboru spotřebním, však vrstvě nynější hůře postavené nevypadlo by hrubě více.

2. Co se týče pozemků, tedy především správně jest, že historická prvotní forma jejich vlastnictví byla namnoze vlastnictví kolektivní, ač ukázaly novější výsledky badání (Rachfahl a jiní), že nesmí býti zpovszechňováno učení o pospolitém vlastnictví jako původní formě panství nad pozemky. Též jest za jistých podmínek pravda, že renta pozemková, za rostoucího počtu obyvatelstva stoupající a druhy bez zásluhy jejich vlastníkům připadající, může potud nerovnosti v distribuci zvyšovati.

Ale jinak věc vypadá, hledí-li se na ni opět se stanoviska produkce, neboli jinými slovy, tážeme-li se, která forma, zda vlastnictví individuální či kolektivní, zabezpečuje čisté výtěžky (sklizně)

větší, ježto na velikosti výtěžku závisí zase, kolik na důchody individuální může se rozdělit.

Především tu jest podotknouti, že výklad vysvětlující vznik vlastnictví soukromého na pozemcích jen násilím, loupeží atd. jest aspoň v té všeobecnosti naprosto nesprávným; zde se jenom určité historické případy způsobem neoprávněným generalisují. Lze zajisté i přímo dokázati, že z národohospodářské nutnosti na to došlo, aby prvotní společné vlastnictví obce (mir), rodiny (zádruha) atd. ustoupilo soukromému vlastnictví, aspoň pokud se týče vlastnictví pozemků věnovaných orbě (pastviny a lesy zůstaly namnoze až posud občinami).

Dokud totiž obyvatelstvo v poměru k půdě jest řídké a technika ještě jednoduchá, vyžaduje orba málo kapitálu a práce, panuje tedy t. zv. extenzivní výroba, dostačí původní modus v té podobě, že vlastnictví sice náleží obci, kdežto se každému členu jejímu část půdy orné přidělí k samostatnému spravování a pak pozemky občas nově se rozdělují (srovn. výklady o národohospodářské politice).

Jinak, když s rostoucí populací dostaví se potřeba docílití z existujících pozemků větší množství plodin, což může se státi jen zvýšenými obětmi práce a kapitálu (t. j. výrobou intenzivní), ku kterým se odhodlá jednotlivec jedině, když výsledek jich je zabezpečen jemu samému, když tedy nemůže přijíti opětným rozdělením o pozemek, na který je obětoval. Vždyť mnohé takovéto oběti během jen delší doby teprve se nahradí ze zvýšených výtěžků pozemků. Nejlepším dokladem pro tuto pravdu jest zkušenost, jak pouhé kvotové dávky z výnosu hrubého (desátky) překáživaly intenzivnímu hospodaření. Také předpokládá intenzivní hospodaření větší míru disposiční volnosti jednotlivcovy, kterou tvary pospolitého vlastnictví vylučují.

Historicky dá se právě přechod od vlastnictví kolektivního na půdě orbě sloužící k individuálnímu vysvětliti z potřeby intenzivního hospodaření, která postupem vývoje nutně se dostavuje. Nejlepším dokladem této pravdy bývá zanedbané rolnictví tam, kde ještě původní instituce kolektivního vlastnictví se zachovala, jako na př. v ruské vsi (srovn. Alph. Thun: Landwirtschaft und Gewerbe in Mittelrussland). Historicky tudíž vedla právě potřeba lepšího,

t. j. výnosy větší poskytujícího, hospodaření k vlastnictví individuálnímu, a nepadno bude dokázati pro budoucnost opak.

Námítky proti socialismu neplynou tedy vlastně z důvodů ethických, nýbrž z úvah hospodářsko-psychologických. I ony dlužno pronášeti s opatrností. Veliké převraty během posledních staletí a zvláště XIX., v technice a ve veřejnoprávních zařízeních nastalé, ukládají nám zdrženlivost, když jde o předpovědi budoucích stavů a řádů společnosti. Jisté tendence ke kolektivisování v nynější společnosti se uskutečňují docela mimo socialistické proudy, především snahami buržoasie samé (postátniování drah, bank atd.). S druhé strany kapitalistické velkoorganisaace v podobě kartelův a trustů bezděčně tvoří půdu pro pokusy o jednotné řízení výroby velkých odvětví za účelem stálého jejího přizpůsobování poměrům odbytu a konsumpční schopnosti. Ty zároveň dosvědčují, jak daleko jsme od možnosti (proveditelnosti) všeobecného socialistického kolektivisování, ale jak s druhé strany přece jistý duch jednotnosti v řízení výroby se vzrnáhá.

Směry a strany sociálně reformní.

Z vyložené právě podstaty teorií socialistických plyne, že socialism obrací se proti základním právním zásadám, na kterých nynější organisaace života hospodářského je založena. Ukázáno též, že uskutečnění programů socialistických pro doznírnou dobu právě tak jest pravděnepodobné, ano psychologicky nemožné, jako jest neudržitelnou naprostá platnost zásad národohospodářského liberalismu. Uprostřed mezi oběma extrémí nalézají se četná učení prostředkující, která právě z toho přesvědčení vycházejí, že každý z obou výše řečených principů má jen relativní oprávněnost, žádný z nich tedy nemůže pro sebe sám žádati platnosti naprosté jako výhradní organisační princip hospodářského života. Ovšem, učení ta se v podrobnostech rozcházejí tou měrou, že jest velmi nepadno je zcela přesně rozřídití. Celkem lze jen říci, že některá jsou bližší liberalismu, kladouce hlavní důraz na volnou organisaaci jednotlivců, takže donucující a pozitivně organisuující působnost státu má jen při nepochybné nedostatečnosti svépomocné organisaace míti jisté místo, kdežto jiná jsou v tom směru s socialismu bližší, že chovají mnohem silnější přesvědčení o sociálním a hospodářském poslání státu. Zvláště význačně vystupuje

posléz řečené přesvědčení u stran rozhodně monarchistických, jež šťastné rozřešení sociálních rozporů očekávají od toho, že panovník, stojе nad zájmovými spory sociálních stran, i do zákonodárných sborů mocně zasahujícími, může úspěšněji řídit sociální politiku ve směru obecného dobra celého národa („sociální království“), než by mohlo ryze parlamentární vládnutí, protože parlament se stává rejdištěm třídních zájmů. Nejrozhodnějším směrům tohoto způsobu říká se „státní socialismus“ (v širším, nepřesném smyslu pojmu „socialismus“). K tomu druží se rozdily co do významu, jaký se při všem řešení sociálních otázek, tedy i dělnické, vykazuje pozitivním náboženstvím. Tak vznikají zároveň strany náboženskosociální; v té věci katolicismus vystupuje jednotněji a účinněji, kdežto v lůně stran protestantských v Německu vyšly na jevo nemalé odchylky od zásadního zamítání všeliké zjevné a organizované náboženskosociální působnosti až k rozhodnému stoupenství sociálního království. Katolické stanovisko vyznačeno autoritativně encyklikou papeže Lva XIII. ze dne 17. května r. 1892, která však od některých konkrétních programů katolickosociálních jest již předstížena co do rozsahu působnosti, kterou tyto programy přisuzují zásahům moci veřejné. Hluboké zásadní rozpory t. zv. světských ethik ztěžují nadmíru i jednotné koncepcе sociálně-ethické a tím i sociální politiku.

Prostředky k řešení otázky dělnické.

V otázce dělnické křižují se především zvláštní prospěchy určitých společenských tříd, avšak ona významem svým kulturním dotýká se zdaru celé společnosti, který není vždy totožný s dočasnými spornými prospěchy té či oné strany. Při řešení otázky dělnické musí tedy působiti spolu:

1. Jednak ti, kdo jsou při ní bezprostředními interestenty, tedy dělnictvo a podnikatelstvo, a jelikož tu jde o sporné prospěchy, tedy mnohý prostředek vlastní pomoci nezbytně bude míti povahu prostředku bojovného (stávky, koalice).

2. Jednak faktorové, kterým jde při tom o společné důležitosti kulturní, na strannickém prospěchu nezávislé, tedy vlastně společnost jako celek (prakticky především vzdělané vrstvy její), a ten orgán, který ve společnosti té nejen v přední řadě povolán jest hájiti

zájem kulturní, nýbrž i k tomu cíli vládne potřebnými prostředky autority a moci, totiž stát.

Rozhled po nynějším stavu zákonodárství a správy ve státech kulturních ukazuje nám, že stát vsuktu v oboru tom prostředkem zákonodárství a správy působí a jest v tom směru na nepřetržitém postupu, byť ne vždy tou měrou rozhodně, jak si to přávají nauky a programy i ti, kdo v praxi je uskutečňují.

Avšak o to právě točí se praktické spory jmenovaných stran sociálně reformátorských a spory jejich čím dále tím více přestávají býti spory o princip, točíce se spíše o plus nebo minus jistých opatření zásadně za oprávněná pokládaných a pak o tempo postupu.

I. Prostředky vlastní pomoci interestentů.

A. *Dělnictvo*. Nelze všechny úkazy mravní a hmotné bídy v dělnictvu připisovati platným právním řádům, o které hospodářská organisace se opírá, aniž pokládali je vesměs jen za následky vykořisťovací snahy podnikatelů. Učení, které tak činí, lichoť sice myslím širokých mass (zrovna tak jako učení, že nepříznivé poměry jistých maloživnostníků jsou zaviněny jenom živnostenským řádem!). Ale je přímo zhoubné ničit ducha odpovědnosti tam, kde je jeho potřeba nejpálčivější. Neboť mnohé z neblahých hmotných a morálních úkazů v dělnictvu nevznikají bez osobního zavinění těch jednotlivců nebo vrstev v dělnictvu, ve kterých právě se objevují, a proti nim by pomoci neposkytly ani socialistické programy plně uskutečněné. Jde tu o nedostatek jistých hospodářských a mravních vlastností, který je v dělnictvu pramenem neblahých úkazů, jež tou měrou samy sebou by zmizely, jakou by nedostatek onen byl odstraněn. Sem náležejí zejména nedostatky poctivosti a svědomitosti v práci, netečnost v přičině vlastního vzdělání u dělníka, zvláště mladšího, nedostatečná péče o fysické, mravní a intelektuální vzdělání dětí; k tomu přistupuje často nedostatek hospodárnosti v konsumpci (hýřivý život mužů, nedostatečná způsobilost pro domácí hospodářství u žen atd.), nad jiné pak pravé vlastnosti proletářského ducha: bezstarostnost o budoucnost vlastní a rodiny, lehkovážně a předčasné sňatky.

Poměry sňatků a rozplemeňování dotýkají se přímo nabídky práce. Není to jen mravní požadavek, aby jednotlivec nezakládal

rodinu a neplodil potomstvo, dokud existenci jeho zabezpečiti nemůže, nýbrž i požadavek hospodářský ve vlastním prospěchu dělnictva. Čím vydatněji ono každého zlepšení své hmotné existence užije k rozmnožování svého počtu na místě zdokonalení své míry životní (srovn. výše nauku o mzdě), tím bezpečněji samo k tomu přispívá, že pro ně jako celek železný zákon o mzdě osvědčuje se příliš krutým. Také by nižádné kolektivistické zřízení nedovedlo překonati neblahé účinky rozplemeňovacích tendencí. Ale jestli prospěšné účinky rozumného obmezení ve plození potomstva jen do budoucnosti bezpečně lze očekávati, jsou s druhé strany již pro přítomnost možny prostředky upravití poměry nabídky práce příznivěji, totiž vhodnou organisací nabídky. Prostředek k tomu jsou koalice dělnické.

1. Koalice dělnické, zvláště t. zv. trade unions. Spor prospěchů vede i stranu dělníků i stranu podnikatelů ke snaze seslíti se vyloučením vzájemné soutěže členů svých naproti straně druhé. Spolčení dělníků za tím účelem, aby sjednoceným vystupováním (po případě i stávkou) příznivějších podmínek práce a mzdy se domohli, druhdy nejen se zapovídala, nýbrž i trestně stíhala. Nová doba obecně odstranila někdejší tresty koaliční a účastník stávky (strike) tresce se jen potud, pokud při tom dopustil se jiných skutků, dle své povahy pod zákon trestní spadajících (násilného vystupování proti závodům nebo t. zv. rušitelům stávky a pod.). Jest to důsledek uznané svobody práce a tím spravedlivější, čím nemožnější je zameziti společné úmluvy podnikatelů. Dokud se smlouva sama neruší (vystoupením bez výpovědi), je stávka legitimní prostředek sociálního sporu na půdě právního řádu, uznávajícího svobodu smluv. Koalice samy o sobě nejsou tedy také žádný zjev socialistický, nýbrž naopak prostředek sociálního boje, na podkladě platných řádů spočívající.

Nejdůležitější forma dělnických spolčení předem za účelem organisace nabídky práce vznikla v t. zv. trade unions anglických, jež celkem nápodobí spolky pode jménem „chambres syndicales“ ve Francii a „Gewerkvereine“ v Německu vzniklé, co do počtu, rozsahu a působnosti dosud méně významné. Po česku lze je nazvati „odborové jednoty dělnické“ (Obzor národohospodářský 1902). Na ně se myslí, mluvili-li se o dělnictvu „organisovaném“.

Nynější veliké jednoty v Anglii vznikly z prvotních místních

spolčení dělníků v odborech práce cvičené (a contr. práce náde-
nické, necvičené), založených k účelům vzájemné podpory při stávce
a nedostávající se práci. Rozšířily se pomocí filiálék, zřízených na
jiných místech, zejména od členů tam se přistěhovavších, konečně
pak sloučily se ve velké národní jednoty, zahrnující vždy děl-
níky jediného odvětví nebo několika příbuzných, a po případě mí-
vají i za hranicemi ještě filiálky (v koloniích).

Hlavní jejich účel je organisace nabídky, při čemž směřují
k tomu, aby svorným vystupováním naproti podnikatelům při
stanovení podmínek práce a mzdy na svůj prospěch působily.
Při tom neusilují jen o zvýšení mzdy nebo zkrácení doby pra-
covní nebo dokonalejší zdravotní zařízení dílen, nýbrž přihlížejí
zejména k tomu, aby nabídku práce přizpůsobily poptávce a re-
gulovaly ji; tak zejména opatřují si stále vědomosti o výši mzdy,
o příležitostech ku práci a o poměrech poptávky po ní na různých
místech; dirigují na místa, kde potřeba se ukazuje, pracovní síly,
odjinud je odvádějí; příznivých konjunktur vyčkávají a pak vy-
užitkují k vynucení lepších podmínek práce a mzdy; uzná-li se
stávka za vhodnou, udělují se ze společné pokladny „dary“ stáv-
kujícím a cestovné dělníkům jinam za prací jdoucím neb od
spolkové správy ústřední tam poslaným.

Velký obor podpor tvoří pak podpory nemocných a trvale ku
práci nezpůsobilých (invalidních) dělníků, vdov a sirotků, pak pří-
spěvky pohřební. Zřizují dále spořitelny, jídelny, potravní spolky
i snahy vzdělavací všelijak podporují. Ve příčině organisace na-
bídky práce jimi provedené sluší vytknouti dále, že hledí omeziti
počet učňů a lehkovážné sňatky (budoucí nabídku). U všech ta-
kových spolků, často mnoho tisíc členů čítajících, nesledují se
všechny tyto účely stejně dokonale; namnoze kladou se jim i pře-
hmaty za vinu (na př. příkrá agitace proti nečlenům při stávkách),
leč celkem osvědčila se jich organisace tak, že i v oborech práce
necvičené byl novější dobou jejich příklad následován. Výdaje
uhrazují se z periodických příspěvků, celkem jsou pravidlem po-
kladny sloučené, t. j. jedna pokladna pro všechny rozmanité účely
spolkové, v čemž jedni spatřují nedostatek (nedostatečný mathe-
matický základ, na př. při pojištění důchodů starcům, vdovám a
sirotkům), jiní naopak výhody (že je méně lehkovážných stávek).
Veliký jich význam na zevnějšek jeví se zejména v tom, že ony

hlavně skrze své zvolené zástupce vedou jednání s podnikateli o podmínkách práce a mzdy. Nejdůkladněji o nich pojednal Brentano ve spisech „Die Arbeitergilden der Gegenwart“ a „Das Arbeitsverhältnis gemäss dem heutigen Recht“. K tomu srovnej Schulze-Gävernitz: „Zum sozialen Frieden“ a spisy manželů Webbových.

Poznámka: Tvrzení, že většina stávek skončila nevýhodně pro dělníky, není dokázáno; také se nesmí výsledek stávek posuzovati se stanoviska obvyklého, kolik přerušenu výrobou dělníci nebo podnikatelé in concreto hmotně ztratili; již možnost stávky působí jako morálně donucující činitel. S druhé strany je nepopřatelné, že stávky mohou mítí dokonalý výsledek jen v dobách, když nabídka práce za poptávkou zůstává.

2. Spolčování k jiným účelům:

a) Spolky konsumní čili potravní (Konsumvereine), t. j. společenstva za účelem zřízení a vydržování společných skladů potravinových, oděvních, obuvních atd., ze kterých členstvo opatřuje si ty předměty zpravidla i v lepší jakosti i levněji (profitují zisk obchodníků), než koupí v malém u malých obchodníků, kramářů, hokynářů atd. — Zkušenosti tu i tam (na př. v Čechách) ukázaly, že přílišným poskytováním úvěru, chatrnou obchodnickou zběhlostí správců atd. taková společenstva hojně hynou. Za to ale velkých úspěchů dodělala se v Anglii. Svépomocná spolčení toho druhu spadají tam pod jménem „cooperation“ a jsou vedle „trade unions“ druhou velikou větví svépomocné organizace. Řečené potravní spolky přikročují tam, když mají pro jistý výrobek dostatečný odbytí, k zakládání společných výrobních velkozávodů. Samy spolky potravní jsou spojeny ve velká velkoobchodnická společenstva, jež obstarávají hromadné objednávky ve velkém a rovněž vydrží veliké výrobní závody. Hmotná i mravní úroveň dělnictva se jimi velmi pozvedá (srovn. Dějiny společ. angl. od pí. Sidney Webbové).

b) Spolky za účelem podpor v nemocích, ve stáří a v invaliditě, podpor vdov a sirotků, pohřební spolky atd. (srv. níže o poskytování dělnickém). Zde již z části ujal se organizace stát sám, a to mnohem účinněji.

c) Spolky vzdělávací.

d) Společenstva výrobní, jichž účelem jest učiniti dělníka zároveň spolupodnikatelem, jež tedy již z rámce vlastní otázky děl-

nické potud vystupují, pokud tvoří přechod od dělnického postavení k podnikatelskému. Úspěchy celkem právě zde malé. V Anglii organisují se výrobní podniky (fabriky) ve vlastnictví dělnickém pomocí společenstev, jejichž členy jsou potravní společenstva. (Tedy velkovýroby výrobní a obchodní spojených společenstev potravních.)

B. Podnikatelstvo. 1. I podnikatelé uzavírají spolky za účelem pevnějšího vystupování naproti dělnictvu, aby zachovali se svorně proti požadavkům dělnictva sjednoceně vystupujícího, na př. výlukami (Aussperrung, lockout) nebo úmluvami o výši a způsobu mzdy. S hlediska platných řádů nejsou koalice podnikatelské méně oprávněny než dělnické.

Čím více z obou stran ustanovení podmínek práce a mzdy přestává býti výsledkem umlouvání individuálních, takže jsou tu pevně ustanovené řády pracovní a sazby mzdové (časové nebo kusové), tím více stírá se ze smlouvy pracovní ráz osobního poměru zaměstnavatele a určitého dělníka a dostává se jí rázu úmluvy kolektivní. Jest pak jen krok další tento ráz její i formálně připustiti tím, že se úmluvě podmínek ujednaných zákonně uznanými repraesentacemi obou stran na dobu ujednanou poskytně právní ochrana.

2. Úkol podnikatelstva není však vyčerpán touto působností. Při ní ono slouží bojovnou organisací jen svým zvláštním interessel. Může však velmi vydatně přispěti k utvrzení sociálního míru dobrým taktem ve styku s dělnictvem, spravedlností k oprávněným jeho steskům, pak iniciativou v zařízeních ve prospěch dělnictva (bytů, výpomocných pokladen pro případ nemoci atd., konsumních spolků, vzdělávacích prostředků) i příkladem (vlastním spořádaným životem, vyvarováním nemoudrého přepychu, zájmem pro veřejnou působnost atd.).

C. Orgány pro vzájemné dohodnutí podnikatelů a dělníků. Na místě jednostranné organisace za účelem větší síly v odporu, jakou poskytují jednak spolky dělnické, jednak koalice podnikatelské (obecná výpověď či výluka ve všech továrnách, když dělníci jen v jedné odpor kladou), stoupají jako vyšší, dokonalejší forma taková zařízení, která mají za účel místo boje vzájemnou dohodu dělníků s podnikateli o podmínkách mzdy a práce. Děje se to ve výborech stejným počtem zástupců obou stran tvořených,

ve kterých jen pokusy o vzájemnou dohodu se dějí (board of conciliation; původcem člen anglického parlamentu Mundella), nebo, nepodaří-li se to, rozsouzením třetího nestranného rozhodčího od stran zvoleného (board of arbitration; původcem anglický soudce míru Kettle). Dle anglického práva je rozsudek jeho právně závazný, jestli strany před tím se umluvily, že se mu podrobí, jest tedy pak i žalovatelným.

Nesluší s těmito orgány stotožňovati t. zv. soudy živnostenské (Gewerbegerichte), podobně složené, jaké na př. v Rakousku na některých místech jsou zavedeny. Tyto jenom o porušení smlouvy pracovní rozsuzují, kdežto ony ujednávají podmínky smlouvy. Naproti tomu jsou také jistou těmto sborům příbuznou organizací „dělnické výbory“ v jednotlivých závodech, které se do- sazují jednak pro úrady podnikatele s dělníky o rozličných obou stran se dotýkajících záležitostech, na př. o pracovních řádech, způsobech mzdy atd., jednak pro správu jistých fondů a institucí ve prospěch dělnictva zavedených (na př. pokladen nemocenských a jiných při závodě trvajících).

II. Úkol veřejné moci, především státu.

Úkol státu je povahy dvojitý: jednak negativní, pokud toliko o to jde, aby se zabránilo každému škodnému znišnému kořistění ze svobody smlouvy pracovní. Zákonná obmezení této svobody na prospěch slabšího jsou nezbytna. Praktické spory o otázkách sem spadajících vztahují se ve státech sociálněpoliticky pokročilejších již jen na větší nebo menší míru těchto obmezení. Jednak jest úkol státu pozitivní. Jeví se v nejednom směru potřeba podně- cující, organisující a donucující působnosti státu, mají-li vůbec jisté sociální úkoly býti rozřešeny.

a) Nejjednodušší jest státní působnost v tom směru, když stát stanoví pouze jisté regulativy jakožto právní základ, na němž do- brovolně a svobodně jisté svépomocné instituce vzniknouti a vy- vinouti se mohou, na př. pro jisté živnostenské korporace, které by určité živnostenské úkoly někdejších cechů převzaly, pro spolky (pokladny) výpomocné v nemocích atd., pro trade unions, pro sbory na vzájemnou shodu mezi podnikateli a dělníky. Jisté vý- hody, které garantují se spolku, jenž takovým regulativům se pod- robí (tak na př. vyhrazeny jsou výpomocným spolkům ve Francii

– t. zv. „sociétés de secours mutuel“ – zákonem jisté výhody, zejména práva korporační), budou zároveň podnětem ku vzniku takových institucí.

b) Po případě musí však stát i přímo organisátorsky vystoupiti, sám jisté instituce vyvolati a opatřeními povahy donucovací o jejich zdar se postarati (na př. pojištění pro případ nemoci nebo úrazu).

Ne vždy a všude bude se též úkol stejnými prostředky řešiti; tak na př. u pokladen výpomocných buď modus ad a) naznačený se volí (Anglie), nebo uznává se potřeba silnějšího, ad b) naznačeného způsobu (Rakousko, Německo, náběhy rozhodné už ve Francii). I v té příčině dnes již pro ne jeden obor uznává se potřeba obsáhlé státní organisace, kde dříve mělo se za dostatečné pouhé podněcování poskytnutím právního základu a výhod s ním spojených. To zvláště v oboru dělnického pojišťování v novější době pod účinkem příkladů německých všude rozhodněji se ukazuje. Obor úloh, které stát již ve směrech udaných řešiti se snaží, způsob prostředků, jimiž se to děje, i konečně nové požadavky, které s větší nebo menší oprávněností se kladou, to vše jest velmi rozsáhlé a rozmanité a dá se vystihnouti jen studiem správy veřejné v různých státech, pokud ona těch otázek se dotýká, i bohaté literatury o tom (zvl. významny jsou v té věci „Schriften des Vereines für Sozialpolitik“). S otázkou dělnickou souvisejí namnoze velmi těsně otázky, jež se vztahují na reformu živnostenskou (větší, menší míra svobody živnostenské a působnosti korporací živnostenských, upravení poměrů učňovských). Zde budtež jen některé předměty věci bezprostředně se týkající níže obšírněji vyloženy. I samosprávným svazkům uvnitř státu v tom směru otvírá se mnohá působnost, tak na př. obcím, pokud jde o prostředkování práce pro dělníky nezaměstnané, o opatření vhodných, t. j. zdravých, levných a ne nepříznivě položených bytů, o vzory pro podnikatele soukromé opatřeními pro zřízence obecní a smlouvami pracovními při pracích od obce zadávaných (takže i soukromý podnikatel musí jisté podmínky do smluv pracovních přijmouti, chce-li, aby práci pro obec dostal) atd.

Některé zvláštní otázky působnosti státu se týkající.

A. *Zákonodárství ochranné.* Tím rozumějí se zákazy i předpisy pozitivní, kterými se kladou obsahu úmluv mezi dělníkem a

podnikatelem pevné neporušitelné hranice ve prospěch fyzického, mravního, a pokud jde zvláště o mládež dělnickou, též intelektuálního dobra chráněných vrstev dělnických, k čemuž druží se i potřebná veřejná kontrola nad prováděním těch předpisů a zákazů. Podnět k zákonům těm dal novověký převrat v technice výrobní, zejména zavedení soustředěné výroby tovární. Proto také původně mluvilo se zpravidla jen o zákonech továrních (Fabriksgesetze), buď že výhradně zákony ty na dělníky tovární se vztahovaly, nebo aspoň že hlavně k nim přihlížely. Ale v nynější své podobě ve státech vzdělaných jsou již více méně vskutku ochrannými zákony pro dělnictvo celé nebo aspoň pro všechny kategorie průmyslového dělnictva (Arbeiterschutzgesetzgebung). Nejdokonalejší jest vývoj těch zákonů v Anglii (počíná od r. 1802) a ve Švýcarech. Také rakouské náležejí k nejpokročilejším.

1. Práce dětí, nedospělých a žen. Normální den pracovní. Stát hájí prospěchy národní práce do budoucnosti i mravního i intelektuálního vývoje budoucích generací, když

a) naprosto zapovídá užívání dětí při pracích pravidelných a jen omezeně je dovoluje u osob neúplně dospělých (terminologie zákonná udává tu spolu určitými čísly hranici stáří pro děti a „mladistvé“ dělníky). Ochrana u nedospělých záleží v záповědi užívání jich při jistých pracích nebezpečných, jež musí zákon nebo nařízení výslovně vytknouti, v záповědi práce noční a pro obory práce dovolené v ustanovení normálního pracovního dne, t. j. maximální dovolené pracovní doby denní.

Stupně stáří, do kterých úplná záповěď a do kterých obmezení dovolení platí, stanoví zákony různých států různě; avšak novější doba pošinula je již namnoze značně do výše, než druhdy bývalo. I dělí se připuštění zase namnoze ve dvě kategorie dle stáří, takže se liší od dětí nepřipuštěných „děti připuštěné“ a „nedospělí“. Pro ony jest míra obmezení značnější nežli pro tyto. Rozhodnějším krokům vadí namnoze zřetel na konkurenci jiných národů, kde jsou obmezení méně vydatná. Kde nedospělí pracují vedle dospělých delší dobu, než normální pracovní den nedospělých obnáší, musí nedospělí pracovat v řadách (na př. dvě řady po 6 hodinách).

b) Stát hájí prospěchy života rodinného, domácnosti i vychování, když stanoví normální den pracovní i pro ženu a z jistých příčin také pro dělníky nedospělé. Některá zákonodárství však

již také normální pracovní den pro dospělé dělníky tovární zavedla (Švýcarsko, Rakousko, některé státy Unie Severoamerické). Dělník zachovává se tak delší čas rodině a přestane býti pouhým, nezbytnému otupením vydaným strojem, jakým se stává při době pracovní příliš dlouhé. Zkušenost ukázala, že namnoze dělníci v kratší době denní tolik práce vykonali, jako za dřívější delší dobu. Potud normální pracovní den pro dospělé jest prostředkem proti škodlivému vykořisťování síly pracovní. Arci obecně zavedený normální den pracovní, jenž dobu pracovní dosud obvyklou náhle příliš by snížil, ohroziti by mohl existenci podniků, které pro své méně dokonalé zařízení technické delší doby pracovní potřebují, a čině takto méně produktivní podniky nadále nemožnými, urychloval by pokroky kapitalismu a dočasně by uškodil dělnictvu samému. Ostatně jsou potřeby a poměry různých odvětví výroby namnoze tak rozdílny, že nesnesou šablonovitěho vřesňání pod jedinou normu dne pracovního; některé potřebují nepřetržitě práce po určitý čas, u jiných vyplňuje se mnoho času čekáním s pohotovostí (na př. holič a sklepník, posluha). Prakticky ovšem tam, kde zákonodárce ku stanovení všeobecného normálního dne pracovního se odhodlal, musil dopustiti jisté výjimky buď pro celá odvětví nebo pro jednotlivé podniky, nastanou-li zvláštní příčiny naléhavé.

2. Zá p o v ě d' t. z v. t r u c k u (truck = naturální směna). Zkušenost, že podnikatelé zneužili své převahy k tomu, aby dělníkům na místě mzdy v hotovosti vnucovali potraviny špatné, nebo je z důvodů ziskových nutili, aby od určitých firem na účet mzdy zboží odbírali a t. p., vedla k zákonným záповědím v tom směru. Naprostá a bezvýjimečná záповěd' každého dodávání potravin a jiných životních potřeb se strany podnikatele dělníkům by arcif vzala možnost podnikatelům lidumilným, aby vykonali pro dělníky něco dobrého. Proto třeba je opatrného formulování této záповědi: nesmí učiniti nemožnými případy, kde na př. podnikatel zřídí kuchyně nebo sklady pro své dělníky, kde bez nucení opatřili si mohou potřebné věci, zpravidla lepší a levné.

3. Opatření zdravotní. Ručení z úrazu. Do jisté míry dotýká se i tato otázka svobody smluv. Snaha podnikatelů po nízkém nákladu výrobním mívá za následek, že dílny a stroje nejsou opatřeny, jak toho zdravotní interesity žádají (nezdravě,

špatně ventilované lokály, nedostatečně ohrazené stroje, zdviže atd.), I v té příčině neponechává to moderní zákonodárství vůli stran, nýbrž předpisuje určitá omezení zdravotní a opatření bezpečnostní i učinilo v té příčině v nejednom státě již znamenité pokroky (hlavně v Anglii). Dvojího tu třeba:

1. Odstraniti nebo na možné minimum obmeziti příčiny škodlivých účinků na zdraví, jež jsou buď:

a) s povahou živnosti spojeny (na př. broušení kovů, skla, pokládání zrcadel rtuť). Nemoci takto vzniklé nazývají se „nemocemi živnostenskými“, které se staly v naší době předmětem zvláštního studia lékařského (spisy od Hirta, Poppera a j.);

b) nebo jsou následek špatného zařízení dílen (nedostatečné ventilátory atd.).

V případech ad a) nestačí všeobecné předpisy, nýbrž potřebí jest zvláště pro jednotlivá ta odvětví daných a poměrům jejich přízpůsobených předpisů. Nejvýhodnější bude ponechati vydání jich působnosti správě (nařizovací moci vlády).

2. Odstraniti příčiny úrazů náhlých (zachycení transmissí atp.). I zde lze znamenati jisté rozdíly v míře nebezpečnosti u jednotlivých živností (hornictví, železnice), jednak zase nedostatky v zařízení závodů vůbec, tedy bez ohledu na nebezpečí v povaze živnosti ležící.

Zkušenost, že zavedení strojů při výrobě a dopravě nebezpečí úrazu valně zvýšilo, že tedy již objektivní povaha moderní techniky sama přináší s sebou větší míru nebezpečí, vedla nejprve k zákonným předpisům, zostřujícím ručení podnikatelů za úrazy, jež dělník při provozování utrpí. Toto zostření provádí se jednak rozšířením ručení na takové případy, kde úraz nepovstal jen přímo vinou pána, nýbrž i jakéhokoliv jeho zřízence, a to zásadně, nikoli jen pro případy culpae in eligendo, jednak zvláštní úpravou práva průvodního (ius probandi). Nevyhovívá tu zajisté obecné právní pravidlo, ukládající břímě důkazu poškozenému, v našem případě tedy ukládající dělníku poškozenému, aby vinu podnikatelovu dokázal. Pro nesnadnost toho důkazu, zvl. při neštěstích rozsáhlejších, stává se ručení podnikatelovo dle obecnoprávních zásad illusorním. Z toho se vysvětluje, že moderním zákonodárstvím stanovena namnoze právní domněnka o vině podnikatelově buď vůbec (na př. u železnic), aneb za jistých podmínek, když na př.

nebyly stroje, nástroje atd. v náležitém stavu (Anglie). V prvném případě povinnost poškozeného k důkazu viny vůbec odpadá, a jenom podnikatel musí dokázat viny poškozeného nebo náhodu podnikatelem neodvratnou, chce-li se závazku k odškodnění zbavit, ve druhém obmezuje se na důkaz, že stroje byly v nenáležitém stavu.

Rozšíření pro všechny obory výroby ručení podnikatele na všechny případy úrazu vyjmouc ty, jež vznikly dokázanou vinou poškozeného nebo neodvratnou náhodou (*vis maior*), bylo by příliš jednostranné. Mírnější formy ručení však nedostačují; ukazují zkušenost, že tu přece velké procento dělníků zůstává bez náhrady. Prostředek, jenž vede z toho dilemmatu, jest pojištění úrazové (*Unfallversicherung*).

4. Živnostenská (tovární) inspekce. Dozor nad prováděním zákonů ochranných nemůže býti zůstaven obyčejným úřadům správním, zpravidla plně zaměstnaným a ne vždy dosti odborně obeznalým. Proto je třeba orgánů zvláštních. Jako takoví zavedeni byli nejprve v Anglii (1833), po jejím příkladu i v jiných státech různí inspektoři, zvaní původně „továrními“, nyní po rozšíření ochrany „živnostenskými“. Jsou to úředníci státní, ustanovení k dohledu na zachovávání všech předpisů, jež se vztahují na poměr podnikatele a dělníka, nadaní po případě značnou měrou neodvislosti (dle obdoby soudců), kterým poskytují se zvláštní práva (navštěviti továrny v kterýkoli čas, vyslyšati, naléhati na odstranění zlořádů atd.); i mají povinnost podávati pak o výsledcích cest svých zprávy, jež se uveřejňují. Teprve touto institucí staly se zákony ochranné účinnými.

B. *Pojišťování dělnické.* Pojišťování dělnické má za účel nejnütnější hmotné zabezpečení dělníků na základě vzájemnostním pro případ přechodné nebo trvalé bezvýdělečnosti. V jedné části své náleží pojišťování dělnické k veliké větvi pojišťování, jež má za účel odvrátiti od jednotlivců nebo jejich rodin nebezpečí, hrozící jejich hospodářské existenci následkem určitých událostí fyzického života (nemoc, stáří, smrt), a bývá obyčejně nazývána pojišťováním životním a *contr.* živelním.

Co do povahy nabízených pomocí jest toto životní pojišťování buď kapitálové nebo důchodové. Zvláštní znaky dělnického pojišťování jsou tyto:

1. Pojišťování to zahrnuje opatření jednak pro případy, kde dělník nebo jeho rodina pozbývá výživy následkem právě řečených událostí fyzického (tělesného) života, avšak též když jí pozbude následkem určitých událostí a skutečností hospodářského života (bezvýdělečnost následkem krise, propuštění z práce, stávky). Z toho již vyplývají dvě hlavní skupiny tohoto pojišťování:

a) Pro případ nezpůsobilosti k výdělku (nemoc, normální invalidita či stáří, předčasná invalidita, v užším smyslu smrti);

b) pro případ pozbytí výdělku (pojišťování prázdnové).

2. Opatření řečené zabezpečuje se výhradně nebo aspoň částěčně z výnosu vlastní práce pojištěného, tedy způsobem sociálně nezávadným (a *contr.* chudinské podpory).

3. Opatření to poskytuje se, když potřeba nastane, zpravidla v podobě důchodů, nikoliv kapitálu.

Opatření aspoň částečné z výnosu práce dělníkovy jest podstatným znakem pojišťování dělnického. Této podmínce je vyhověno i tehdy, když platy pojistné (*praemie*) zapravují se výhradně nebo částečně podnikatelem, neboť plynou z výnosu práce dělníkovy, jdou in partem salarii (jako pense veřejných úředníků), a nutí-li stát svými předpisy podnikatele k příplatkům těm, tedy je to zároveň již opatřením politiky mezdní zásadně velmi závažným. Stát totiž nutí podnikatele k doplnění nedostatečné mzdy.

Důležitější rozdíly v organizaci pojišťování dělnického jsou:

1. Veřejné (zřizovatel a provozovatel pojišťování stát nebo samosprávný svazek) nebo soukromé organizace. Tyto posléz řečené bývají zpravidla vzájemné (spolkové, korporační, nikoli podnikatelské, akciové). Možny jsou a existují i jisté smíšené formy (příklad: rakouské pojišťovny úrazové pod správou zvolených zástupců interestentů a členů od vlády jmenovaných pod dozorem státních úřadů).

2. Dobrovolné nebo povinné organizace. Princip donucovací arcí odporuje základní zásadě nynějších řádů výdělkových (srovn. *Brentano: Arbeiterversicherung*). Někdejší zřízení cechovní při řemeslech i jistá zařízení při hornictví stanovila sice též povinnost dělníka (tovaryše, horníka) ke příspěvkům do pokladen výpomocných, ale s druhé strany zabezpečovala mu výdělek pomocí zvláštních svých institucí (nikdo nesmí se vzít do práce, kdo dle předpisů cechovních tovaryšem se nestal, propuštěnému hledá se zaměstnání jinde,

dává se mu cestovné k cestě na jiná místa, kde se mu opět práce hledá atd.). I byl tudíž v těchto řádech souhlas mezi řádem výdělkovým (Erwerbsordnung) a řádem podporovacím (Unterstützungsordnung). Výdělkový řád doby nové spočívá však na zásadě svobody nestará se o dělníka z práce propuštěného a tedy o způsobilost jeho platit běžné příspěvky do pokladny a tím členství sobě zachovati. Je-li dělník přes to nucen k účastenství při jisté pokladně, jest v tom tedy nedůslednost. Ostatně jen při svobodné organizaci pojištění dělnického může se pojištění vskutku vztahovati na všechny obory pojišťování dělnického (jako jest tomu při „trade unions“), neboť správně nelze si mysliti nucené pojišťování na případ stávek, ježto stávka jest prostředkem svépomoci, souvisejícím s bojem o mzdu.

Nutí-li stát přes nedůslednost, které se tím dopouští, dělníka k účastenství při jistých výpomocných pokladnách, tedy se to děje proto, že

a) ani při dostatečnosti mzdy neočekává vydatného úspěchu od vlastní pomoci dělnické, předpokládající značnou sílu mravních vlastností a svépomocných snah;

b) jen při povinném pojištění lze zabezpečiti to doplnění mzdy, které vzniká z nucených příspěvků podnikatelských;

c) při volném pojištění snadno se zhorší postavení pojištěných naproti těm, kteří nejsouce pojištěni, mohou svou práci laciněji nabízet;

d) jest zároveň v nuceném účastenství dělníka jistý moment vychovávající; on jest veden starati se o budoucnost svou i své rodiny a vědomí toto jej mravně posiluje.

S druhé strany však mohou účinky donucení býti i pramenem béd pro dělníka a sociálních nebezpečí vůbec. Dělník propuštěný pozbývá způsobilosti k platům do pokladny, tím členství při ní a tudíž i všech práv, jež platy dosavadními, třeba mnoholetými, získal, což je zvláště závažnou ztrátou při pojišťování jen pro případ invalidity a úmrtí (rodinal). Kde dokonce pokladna podobná jest obmezena na členy jediného podniku, stává se prostředkem v ruce podnikatelově vázati dělníky na podnik a činí všecku svobodu práce a podmínku její, svobodu stěhovací, lichou frásí. Propuštěním, jež je v libovůli podnikatelově, může totiž tento dělníka neblahým účinkům oněm každou chvíli v šanc vydati; kdežto

dělníkovi stížena jest možnost výpovědi, i kdyby jinak měl důvody. Z toho již plyne nutný požadavek, že, přijme-li se zásada povinného pojišťování, musí se zároveň organisovati tak, aby bylo toto nebezpečí co možná vyloučeno. Toho lze dosáti buď organisací centralisovanou (velké společné pokladny státní, říšské, po případě aspoň pro větší lokální okresy zřízené) nebo vzájemností mezi jednotlivými pokladnami v ten způsob, že dělník přestoupením do jiné práce a k jiné pokladně práv dosud nabytých neztrácí (reciprocita). Čím příkřeji při jistém druhu pojišťování (invalidita, pense vdovské) vzpomenuté zlé účinky se mohou dostaviti, tím naléhavější jest požadavek, aby pojištění bylo vybaveno ze souvislosti s určitým podnikem nebo i jen s obmezeným počtem podniků. Rovněž nutno jest postarati se o to, aby dělník dočasně prázdnící nepozbyl práv svých dosavadními platy do pokladny nabytých. Buď když zase práci najde, doplatí pozvolna i příspěvky za čas prázdně nezaviněné, anebo, což bude snazší, starobní nebo invalidní důchod vyměřuje se mu dle doby skutečného skládání příspěvků, které při pojištění povinném odvádí podnikatel tak dlouho, jak dlouho jest u něho zaměstnán (tak v něm. pojištění starobním).

Ani naproti dobrovolnému pojišťování není stát bez úkolu. Nehledě k tomu, že i dobrovolné pojištění musí užití nějaké právní formy pro ten účel vhodné (spolku, společenstva), může stát ještě vydati zvláštní předpisy k zaručení lepší bezpečnosti a pojišťovatelské správnosti závazků od takových pojišťoven přijímaných (na př. jistý minimální počet členů pro mistrovské pokladny starobní při společenstvech živnostenských), nebo může na splnění určitých podmínek se strany jistých dobrovolných pojišťovatelských sdružení (spolků) navázati určité výhody (na př. ve Francii, t. zv. „sociétés de secours mutuel“, podrobí-li se regulativům zákonným, obdrží povahu uznaných — autorisées — čímž nabudou postavení právnických osob, zjednají si nárok na státní příplatky atd.).

Schema možných způsobů pojišťování dělnického dle hledišť právě vyhledaných bylo by tudíž toto:

a) Povinné pojištění, a to:

- α) s povinností účastenství při určité pojišťovně (pokladně);
- β) s povinností býti pojištěnu, ale s jistou svobodou, zůsta-venou osobě k pojištění povinné, aby si zvolila některou mezi pojišťovnami (pokladnami), předpisům zákona hovícími.

b) Dobrovolné, a to:

α) státem zvláště regulované a podporované;

β) zvláště neregulované, t. j. jen obecným předpisům právním vůbec podrobené.

3. Odborové nebo smíšené organizace pojišťovací dle toho, tvoří-li pouze příslušníci jediné živnosti nebo nanejvýše více příbuzných odvětví členstvo jejich či tvoří-li je dělníci nejrůznějších povolání. (Úrazové pojištění v Německu zorganizováno na podkladě odborných společenstev, „Berufsgenossenschaften“ – v Rakousku teritoriálně).

4. Co do způsobu vyměřování příspěvků pojišťovacích liší se řízení rozvrhovací (Umlageverfahren) a úhradové (Kapitaldeckungsverfahren). Při rozvrhovacím se všeliké běžné náhrady (důchody) během roku pojištěným k výplatě nově povolené nebo na základě dřívějších poukazů běžně splatné zatím jenom zálohou z jiného pramene zapravují a teprve na konci roku suma toho roku vyplacená mezi všechny súčasně dle klíčů napřed ustanovených se rozvrhne. V německém pojištění úrazovém zálohy k zaplacení důchodů běžných poskytuje zatím říšská pošta. – Při úhradovém musí se rezervovati v každém jednotlivém případě, když povinnost k placení důchodu počne, plná suma kapitálová, potřebná dle pravidel pojišťovací matematiky k uhrazení všech budoucích důchodů (na př. starobních nebo invalidních), na něž příslušnému jednotlivci nárok vzešel, a to ihned po přičtení nároku na důchod; dle toho se hned z předu se zřetelem na statistické zkušenosti a dlouholeté průměry pojistné prémie ustanoví jako pravidelný závazek, ovšem pak občas dle zkušeností znova nabytých se revidují (rakouské pojištění úrazové, německé starobní, invalidní). Běžt-li o zaopatřovací pojištění, na př. o doživotní důchody invalidům úrazovým, tedy rozvrhovací řízení ukládá břemena z počátku malá, dále postupně ustavičně rostoucí až do stavu rovnováhy, kde důchody odpadávající (následkem úmrtí pojištěnců důchody beroucích) a přibývající (následkem nových úrazů) se vyrovnávají, ale ovšem mohou krize znesnadniti pravidelné konání platů nebo účinkem redukce dělnictva v příslušném oboru do budoucnosti ohroziti pojišťovatelskou výkonnost, neboť musí nyníjší menší počet sehnati celou výši běžných důchodů; při úhradovém jest bráně hned z předu větší, ale zůstává stejné, a ti, kdož nároku na důchody

nabyli, mají jej následkem rezervování potřebných kapitálů zabezpečeny. — Zkušenost při rakouském pojištění úrazovém, jež zřízeno jest dle zásady úhradové, ukázala, že tento zásadně dokonalejší princip při praktickém provádění nevalně se osvědčuje, protože podnikatelé neuvádějí počet dělníků zaměstnaných a výši jejich výdělků přesně, aby si zmírnili plat, kdežto ovšem každý úraz se ohlásí k odškodnění. Tím nastane v příčině příjmů úrazoven odchylka nepříznivá od výpočtů tabulkových, ježto faktické procento případů úrazových proti fakticky ohlášenému počtu dělníků (a platu na tom základě konanému) ukáže se býti větším, než výpočty tabulek předpokládaly.

Úplná soustava pojišťování dělnického až dosud není nikde dovršena. Dosti všestranně jest sice provedena v některých anglických trade unions, avšak jednak nezahrnují tyto ani všechno dělnictvo příslušných odborů, jednak není u nich základu pojišťovatelsky bezpečného. Povinné pojišťování jest na ten čas uskutečněno nejúplněji a velkolepou organisací v Německu. Leč i tam zahrnuje se dosud jen nemocenské, úrazové, pak starobní a invalidní pro rozsáhlé obory živnostní (v invalidní a starobní pojata r. 1893 na 11 mill. osob, v úrazové 18 mill., v nemocenské 7 mill. osob), schází tedy zejména vdovské a sirotčí (vyjmouc smrt živitele z úrazu) a prázdnové.

V Rakousku zavedeno pojišťování nemocenské a úrazové. Po velkém projektu vládním na opravu a rozšíření pojišťování dělnického došlo však dříve k parlamentárnímu projednání osnovy zákona o povinném pensijním pojišťování soukromého úřednictva.

Německý příklad měl za následek, že i jiné státy již některé větve povinného pojištění zavedly.

V posledním desetiletí XIX. stol. obracela se zvláště horlivá pozornost k pojištění pro případ nezaměstnání (či k pojištění prázdnového), neboť se uznává, že novověký život hospodářský uvrhuje svými krisemi a otřesy odbytovými často veliké zástupy dělníků v nezaviněnou prázdň, která pak odnímá dělníku bez výdělků jsoucím i možnost platiti pojistné v ostatních již regulovaných oborech dělnického pojišťování. Leč pokusy obligatorního provedení narážejí na odpor samých dělníků v zaměstnáních stálých; vůbec se tu zájmy dělnictva samého příkřeji křížují. Odtud i nároky na nahrazení prázdnového pojišťování nuceným spořením

(Sparzwan), takže by v případě nezaměstnanosti dovoleno bylo nucené úspory vyzvednouti (Schanz).

Dosažení plné soustavy dělnického pojišťování náleží k největším úkolům sociální politiky. Jím se má docílit pro celý obor lidí námezdných zařízení obdobných, jakých v oboru veřejné služby jest dosaženo zavedenou tam soustavou pensí a provisí.

C. Evidence poměrů dělnických. Sprostředkování práce. Znáti skutečné poměry dělnictva, jeho oprávněné stesky a přání, objevili v čas nedostatky, aby mohlo se praeventivně zakročiti, nikoli teprve, když zlo již propuklo, to je vůbec základní podmínkou působnosti státu v oboru otázky dělnické. Každé odvětví výroby má svou zvláštní otázku dělnickou, která souvisí s jeho historickým vývojem, s jeho technikou, organisací atd., změny v těchto poměrech vyvolávají změny v poměrech dělnictva. K tomu účelu zřízeny byly v některých státech zvláštní orgány pro statistiku dělnickou (Anglie, Francie, Německo, r. 1898 též Rakousko). Jiná forma uskutečnění účel ten byla by ve zřízení zvláštních zájmových zastoupení, dělnických komor (návrhy v Rakousku), jež by krom řečené evidence měly v důležitostech dělnictva podobné úkoly, jako pro jiné třídy mají zastupitelstva jejich zájmová (na př. jako obchodní komory pro zastoupené tam kruhy). Konečně nesnáze, jež vzchází nezaviněným pozbytím zaměstnání, nutkají k časově upravené službě sprostředkovací (bursy práce), kterou v mezích zařízení svých měla dobře zavedenu stará soustava cechovní. Novější dobou zasahuje se tu soustavou organisací pro celá území za pomoci samosprávných orgánů (prostředkování práce při okresních stravovnách v Čechách s jistými ústřednami). Zde vykonávají vůbec namnoze obce nebo společenstva, odborné spolky dělnické a pod. místně nebo po širších územích důležitou působnost.

DODATEK.

Ochrana podnikatele — trest za porušení smlouvy. Dle povahy věci usnadněno je sice vykořisťování dělníka podnikatelem, avšak s druhé strany usnadňuje dělníku insolvence jeho porušení kontraktu. Podnikatel může náhlým, zejména hromadným porušením smlouvy pracovní se strany dělníků, kteří práci beze smluvené nebo zákonné výpovědi opustili, vzejít škoda hmotná, jejíž náhrady soukromoprávní (civilní) cestou nesnadno

se domůže. Proto zákonodárství hrozí trestní cestou takovému dělníku; ač je v tom patrná nerovnost (neboť porušení smlouvy podnikatelem stíhá se jen civilně!), přece z důvodu prospěšnosti aspoň subsidiárně, je-li civilní cesta bezvýsledna, trestnost bývá hájena právě proto, že vědomí vlastní insolvence dělníku zrušení kontraktu usnadňuje. Ostatně může se i větší účinnost soukromoprávní cesty způsobiti ustanovením, že nemá v takovém případě platnost míti právní pravidlo, vylučující exekuci na mzdu nebo nástroje. I toho sluší dbáti, že se mohou podnikatelé správným zachováním předpisů o knížkách pracovních, kde takové jsou zavedeny (Rakousko), sami dosti vydatně brániti proti nebezpečí nepříznivých účinků, spojených s porušením smlouvy pracovní se strany dělnictva.